

Správa softwarových licencí na Masarykově univerzitě

Martin Jakubička, ÚVT MU

V současné době neexistuje na Masarykově univerzitě (MU) žádný komplexní systém pro správu softwarových licencí. Jednotlivá hospodářská střediska řeší tuto problematiku vlastním způsobem. Přitom by implementace a nasazení takového systému přinesly mnoho výhod. Jednou z nich může být úspora finančních prostředků, a to nejen v souvislosti s plánováním nákupu softwaru, ale i ve vedení případných dlouhodobých soudních sporů a řešení pokut za neoprávněné užívání softwaru.

Při velkém objemu výpočetní techniky, což je případ MU, je velmi obtížné udržet bez takového systému počet používaných a počet zakoupených licencí v konzistentním stavu. To může mít za následek neoprávněné používání softwaru a z toho plynoucí pokuty. Opačným případem je nakupování většího množství licencí než je třeba, což znamená špatné hospodaření.

Systém pro správu softwarových licencí tedy přináší výhody:

- neustálý přehled o pořízených licencích a jejich využívání - není tedy třeba dělat každoroční inventuru, ale díky aktuálnímu přehledu je možné získat informaci o aktuálním stavu kdykoliv,
- podklady pro krátkodobé i dlouhodobé plánování nákupu softwaru,
- prevence před užitím nelegálního softwaru,
- informace o aktuálním stavu pro koncového uživatele apod.

Je nutné si uvědomit, že správa softwarových licencí není nějaké jednorázové zjištění a uložení stavu, ale kontinuální doplňování a podpora (aby bylo mimo jiné možné naplnit první bod).

Pro úspěšné plánování a nákup je podmínkou centralizovaná správa. Nemusí být centralizovaná na nejvyšší úrovni, ale naopak by si také neměl jednotlivec nakupovat software sám. Jako ideální by se mohla jevit dvoustupňová hierarchie - jednotlivá hospodářská střediska a rektorát MU.

Plnohodnotné naplnění cílů evidence se neobejde bez jednoznačně stanovených postupů a předpisů. Ty mohou zajišťovat správné postupy pro celý životní cyklus softwarové licence (od požadavku na její zakoupení až po její vyřazení). Dodržování sebelepších postupů bude však jen těžko vynutitelné bez stanovených předpisů.

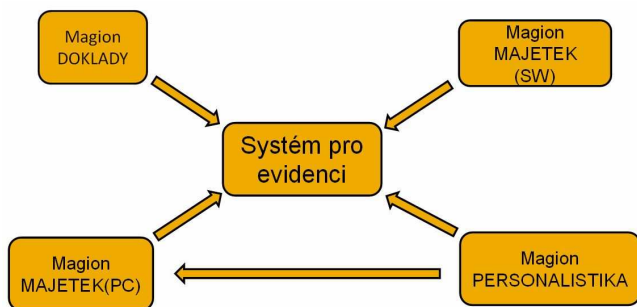
1 Vlastník zakoupené licence, oprávnění užívat software

Softwarové licence jsou zakupovány z prostředků univerzity. To znamená, že vlastníkem licencí je MU. Odpovědnost za software ovšem nikdy nemá organizace, ale vždy fyzická osoba. Tou osobou může být správce softwaru na daném pracovišti nebo až koncový uživatel pracovní stanice. Vždy záleží na konkrétním případě, a také na politice organizace, která může pomocí vnitřních předpisů odpovědnost delegovat. Příklad postupu při delegování odpovědnosti:

- zjištění aktuálního stavu, odinstalování nelegálního softwaru a dokoupení adekvátního počtu licencí,
- vydání interního předpisu o přístupu k softwarovému vybavení a seznámení zaměstnanců s předpisem,
- tzv. *předávací protokol počítače*, který obsahuje jeho přesnou identifikaci, seznam instalovaného softwaru, seznam hardwarových komponent a podpisy zúčastněných stran,
- pravidelné kontroly dodržování interního předpisu.

Při porušování autorského zákona musí být vždy prokázán úmysl používat software nelegálním způsobem.

Při kontrole jakéhokoliv počítače by mělo být možné snadno dohledat vazbu na doklad opravňující k používání instalovaného softwaru. Pokud organizace podceňuje evidenci pořízeného softwaru a jeho správného zaúčtování, zbytečně se vystavuje riziku právního postihu potažmo nemalým pokutám. Příkladem, kdy se organizace může dostávat do problémů, je neevidování softwaru jako drobného nehmotného majetku. V souladu s účetní metodikou může totiž účetní oddělení zaúčtovat celou hodnotu softwaru do

Obrázek 1: Propojení jednotlivých částí

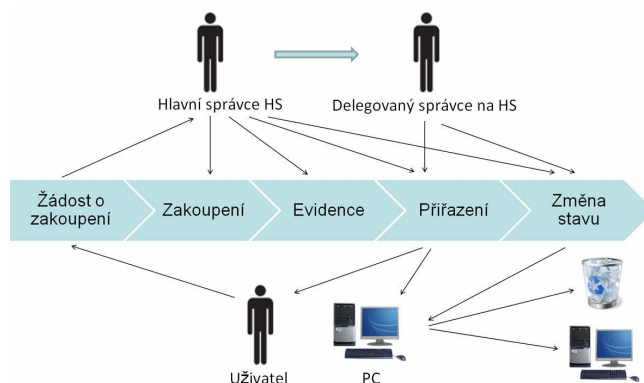
nákladů bez další evidence. Problém může nastat, pokud v takovém případě finanční úřad odmítne uznat náklady vynaložené na údržbu takto zaúčtovaného softwaru. Proto poradci doporučují organizacím evidovat i takové softwarové a hardwarové vybavení, které nespĺňuje podmínky pro zařazení do dlouhodobého majetku organizace, tj. jehož evidence není podmíněná. Doporučují tento drobný hmotný a nehmotný majetek účtovat na tzv. podrozvahových účtech.¹

V praxi je ovšem časté, že organizace účtují jako nehmotný majetek jen software, který má pořizovací cenu vyšší než 60 tisíc korun. Přitom jsou vynakládány prostředky na údržbu softwarového vybavení, které podle účetnictví vlastně neexistuje. Při finanční kontrole pak v tomto případě záleží na správci daně. Důležité je uvědomit si, že pokud účetní doklady slouží i k jiným než účetním účelům (např. ochrana autorských práv), je ze zákona nutné tyto doklady uchovávat po celou dobu užívání softwaru.

2 Analýza

Před časem byla na MU provedena analýza současného stavu na jednotlivých fakultách [1]. Na základě neuspokojivých výsledků průzkumu

¹Podrozvahový účet je definován takto: „Na podrozvahových účtech se sledují důležité skutečnosti, jejichž znalost je podstatná pro posouzení majetkoprávní situace účetní jednotky a jejích ekonomických zdrojů, které lze využít. Jedná se především o využívání cizího majetku, ke kterému účetní jednotka nemá vlastnické právo, popř. právo hospodaření s majetkem státu, dále evidence práv, o kterých se neúčtuje (hypotéky) nebo materiálu, jehož pořízení, uchování, udržování a sledování vyplývá z obecně platných právních předpisů, např. materiál civilní obrany.“

Obrázek 2: Životní cyklus licence

byl kvestorem MU vydán úkol: „Nastavit metodiku a komplexně zavést systém pro inventarizaci používaného, nainstalovaného programového vybavení. Metodiku provedení ošetřit pokynem kvestora.“ Následně bylo vyzkoušeno několik komerčních nástrojů pro správu licencí. Dalo by se konstatovat, že všechny zkušební nástroje mají velmi podobnou funkcionalitu, která je využitelná spíše ve státní správě než na akademické půdě. Akademici totiž mají mnohem větší svobodu v rámci užívání počítačové stanice a nemusí dodržovat směrnici pro státní správu nazvanou „Pravidla, zásady a způsob zabezpečování kontroly užívání počítačových programů“ [2]. Dalším důvodem pro odmítnutí těchto nástrojů byla funkce automatického skenování stanic (sběr dat), což bylo bráno jako zásah do akademických svobod.

3 Návrh řešení

Pro inspiraci byla při návrhu řešení mimo jiné použita i zmíněná směrnice pro státní správu, která vznikla za účelem vytvořit jednotný systém pravidel pro užívání softwaru v souladu s právními předpisy. Cílem je používání softwaru takovým způsobem, aby nebylo v rozporu s licenční smlouvou a bylo tak v souladu s platnými právními předpisy České republiky.

Navrhovaný systém musí plnit jednak evidenční část, a dále pak umožňovat navázání jednotlivých licencí na stávající evidenci osob nebo majetku – počítače, a také na doklady o zakoupení v ekonomickém systému. Řešení tedy musí propojit součásti zobrazené na obrázku 1.

System pro správu licencí se bude skládat z celé řady aplikací, ale každá z nich bude mít definovanou roli osob, které ji budou moci využívat. Jedná se o tyto role:

- hlavní správce za hospodářské středisko,
- delegovaný správce,
- běžný uživatel.

Hlavní správce za hospodářské středisko by měl být vždy pouze jeden, a to zejména z důvodu jeho odpovědnosti za vedení evidence. System se však skládá z mnoha dalších částí, které nemusí nutně obsluhovat pouze hlavní správce. Hlavní správce si tedy může zvolit tzv. delegované správce, kteří mu budou s evidencí pomáhat. Poslední role je běžný uživatel, tj. zaměstnanec nebo student MU.

Pro zachycení všech možných požadavků na system pro správu softwarových licencí je jistě vhodné si uvědomit, jakými událostmi prochází licence v průběhu svého životního cyklu. U každého bodu budou popsány úkony jednotlivých účastníků a také aplikační podpora ze strany systému.

4 Žádost o zakoupení softwarové licence

Pro správce softwaru bude žádost prvotním impulsem k práci se systémem. Musí nejprve zkontrolovat současný stav daných licencí a v případě jejich nedostatku licenci objednat u dodavatele. Pro tento účel by mohl dobře posloužit system pro správu požadavků, který bude snadno dostupný a bude archivovat požadavky uživatelů - výhoda oproti zaslání e-mailů přímo správci softwaru.

5 Zakoupení licence a zaevidování do systému

Po obdržení objednaného softwaru a dokladu o jeho pořízení již nic nebrání zadání základních údajů do systému. Základními údaji jsou:

- identifikace názvu softwaru a výrobce,
- vazba na doklad o zakoupení,
- počet zakoupených licencí,
- platnost licence
- lokalizace (pokud je specifikována),

- identifikace hospodářského střediska, které licence zakoupilo, a další atributy.

Tento úkon by měl vykonávat pouze hlavní správce za hospodářské středisko, který je odpovědný za správnost zadaných údajů. Další úkony spojené se správou již může delegovat na další osoby.

6 Přiřazení licence a instalace na daný počítač

Možnost přiřazení (registraci) by měl mít hlavní nebo delegovaný správce a v některých případech i samotný uživatel. Univerzita totiž každoročně nakupuje různé multilicence, které si mohou uživatelé po odsouhlasení určitých podmínek instalovat třeba i na svůj soukromý počítač. Poté je možné software instalovat na počítač, a to buď odpovědnou osobou nebo samotným uživatelem.

7 Změna stavu

Nástroj musí jednoduše umožňovat i provádění změn stavu, které mohou v průběhu používání softwaru nastat. Tj. především snadné provádění změn např. při vyřazení počítače s instalovaným softwarem nebo při změně jeho uživatele. Správce by také měl mít možnost provádět některé operace hromadně, např. přesunutí všech vazeb (osoby, počítače) z jedné licence, které skončila platnost, na licenci novou (roční licence od Microsoftu).

V průběhu používání zakoupených licencí by měl system poskytovat přehledové sestavy jak správcům, tak i koncovým uživatelům. Správcům slouží přehledy především pro zjištění aktuálního stavu, a také jako podklady pro plánování a další nákupy. Uživatelům slouží přehledy pro kontrolu softwaru, který mají přiřazen a který mají skutečně nainstalovaný. Pokud uživatel neví, jaký software má na počítači nainstalovaný, může využít integrovaný skener (viz obrázek 3, který ilustruje aplikaci nazvanou *Osobní přehled licencí*). V případě nesrovnalostí pak může kontaktovat správce.

System by měl také obsahovat různá automaticky generovaná upozornění na důležité události, která by byla zaslána e-mailem konkrétním

Seznam softwaru, který je registrován MU
 Součtovat sestavu podle:
 Zobrazit pouze platné licence

Software	Výrobce	Lokalizace	Popis	Typ licence	Doklad	Počítač	Virt. PC	Počet	Poznámka	Přifadil	Přifazeno
ALTAP, Ltd.											
Altap Salamander 2.5	ALTAP, Ltd.	NS	Celouniverzitní licence	Základní licence	FK: 9215/13/8			1		#Jalubička Martin, Mgr.	16.04.2008 20:31
Microsoft Corporation											
Office Enterprise Lic/SA Campus	Microsoft Corporation	NS	Campus 2009/10	Roční licence	FK: 9215/1345/9	DHM 303149 Notebook HPProBook+Win7Pro+Carepack		1		#Holubová Veronika, Mgr.	09.02.2010 09:25
Windows Vista Ultimate	Microsoft Corporation	CZ	PC - OEM	OEM	FK: 9215/1410/9	DHM 302602 Notebook Dell+WinVista Ultim		1		#Holubová Veronika, Mgr.	22.01.2010 16:33
Windows 7 Professional	Microsoft Corporation	CZ	PC - OEM	OEM	FK: 9215/1487/9	DHM 303149 Notebook HPProBook+Win7Pro+Carepack		1		#Holubová Veronika, Mgr.	09.02.2010 09:25

Seznam softwaru, který je oskenován z počítačů užívaných přihlášenou osobou
 Dostupné skeny počítačů: Pouze rozpoznany software

Nalezený software

Popis	Nositel aut. práv	Cesta	Datum vytvoření	Typ zápisu
AuditPro 4.6 Skener	TruconneXion, a. s.	C:\AuditPro\	14.08.2007 15:38	instalovaný program 4.6.04
Daemon Tools 4.12 Lite	DT Soft Ltd.	C:\Program Files\DAEMON Tools Lite\	19.03.2008 14:39	instalovaný program 4.12.3.0
F-Secure Anti-Virus 6.0x	F-Secure Corporation	C:\Program Files\F-Secure\Anti-Virus\	23.01.2007 11:59	instalovaný program 6.01.11400

Aplikace pro skenování počítače
 Počítač ke skenování:

Generování tiskových sestav
 Typ sestavy:

Obrázek 3: Osobní přehled licencí

osobám (nejčastěji správcům). Událostí může být:

- v evidenci majetku přibyl nový počítač, který nemá přiřazen žádný software,
- v evidenci dokladů přibyl doklad o zakoupení softwaru, který není v systému dosud zaevidován,
- byl vyřazen počítač, na který je navázán platný software,
- zaměstnanec, na něhož je navázán platný software, ukončil pracovněprávní vztah s MU.

Literatura

- [1] B. Čech, *Zpráva k problematice inventarizace SW na Masarykově univerzitě*, RMU MU.
- [2] *Pravidla, zásady a způsob zabezpečování kontroly užívání počítačových programů*. Materiál schválen Usnesením vlády ČR ze dne 20. 6. 2001. □

8 Současný stav

System pro správu softwarových licencí je v současné době již plně funkční a jeho aplikace je možné nalézt v INETu (Provozní služby → Software). Evidenční a registrační část je prozatím používána pouze na ÚVT MU, kde jsou údaje do systému vkládány průběžně již několik měsíců, tj. dají se tam najít všechny licence (i OEM) zakoupené v poslední době. Po dokončení prvotní fáze inventarizace bude systém pro správu softwaru nabídnut k užívání i dalším součastem univerzity. Podrobnější informace a konzultace poskytuje vývojový tým na adrese soft-inet@ics.muni.cz. Na základě předchozí domluvy je možné zajistit individuální prezentace.